

Å skrive skjønnlitterært

Det er eit mål på Vg3 å kunne bruke «kunnskap om tekst, sjanger og litterære virkemidler i egen skjønnlitterær skriving (...)»

Kurset «Å skrive skjønnlitterært» tek utgangspunkt i det. Du kan anten velje ut nokre skrivegrep og lage små tekstsuttar, eller du kan skrive ein

lengre, samanhengande tekst. Då begynner du med tidslinja og arbeider deg gjennom heile kurset. I kurset får du fleire skriveråd som den danske forfattaren Helle Helle har formulert. Råda er eksemplifiserte med utdrag frå Helles tekst «En stol for lidt» (frå *Rester*, 1996), side 351. Alle sitat av Helle er frå *Danske Noter*, 1999, nr. 2.

- 1 a I *Panorama*-bøkene finst det mange skrive-råd som er kalla å utvide augneblinken, presisjon, førespeglingar, å vri på ei setning, osv. Kva skriveråd frå tidlegare år hugsar du?

Tidslinje som råutkast

Før du begynner å skrive på ein skjønnlitterær tekst, kan du lage ei tidslinje som råutkast. Vel eit kort tidsrom, for eksempel ein dag eller ein tur, og skriv stikkord i kronologisk rekkjefølgje. Ver detaljert, og noter både viktige og uviktige hendingar, gjerne med klokkeslett. Du kan også lage ei tidslinje for ei hending eller ein samtale.

- b Lag ei detaljert tidslinje med 15–20 punkt.

Dersom du skriv ein tekst basert på eit slikt råutkast, vil teksten neppe bli god lesing. Men gjer du meir med tidslinja, kan ho fungere som disposisjon.

- 2 a Bruk det som står i punkta 3a–f, på tidslinja di.

- 3 a *Kutte moment*. Stryk uinteressante stikkord. – Pass deg for alminnelegheitene, sa ein novellist. – Fortel berre toppen av isfjellet, sa ein annan.
- b *Finne høgdepunkt*. Ein tekst må ha eitt eller fleire høgdepunkt. Skriv ein H ved punkt som kan egne seg som spenningspunkt. Kvifor eignar dei seg? Utdjup kort H-en (H-ane).
- c *Velje plot*. Kva kan vere sjølve plottet i teksten din, og kvifor? Kva legg opp til det? Skriv ein stor P på tidslinja. Skriv små p-ar på stikkord som skal vere med og byggje opp plottet.
- d *Lære bort*. Ein god tekst lærer lesaren gjerne noko av, og ein skjønnlitterær tekst kan, på same måten som saktekstar, innehalde informasjon. Skriv ein I ved punkt der du kan gi informative opplysningar. Kanskje må du lese deg opp? Utdjup kort I-en (I-ane).
- e *Ta med noko uventa*. Ein god tekst bryt ofte med lesarforventningar. Finn eit punkt på tidslinja, og still dette spørsmålet: Kva kan skje her? Prøv gjennom førespeglingar (prediksjonar) å tenkje kva som kan vere moglege vegar vidare i skrivinga. Eit eksempel:
 Telefonen ringjer. Førespeglingar: Berre summetone, telefonseljar, Norsk Tipping, feilringing, telefonkonferanse, eit usømmeleg tilbod, ei gledeleg overrasking, ein dødsbodskap, osv.
- f *Begynne teksten*. Kvar på tidslinja vil du at teksten din skal begynne? Skal forteljinga vere kronologisk, eller vil du hoppe i tid? Marker kvar du vil begynne, med 1. Kva vil det vere naturleg å halde fram med? Skriv 2, 3 osv.

Når råutkastet er klart, kan du begynne på sjølve teksten. Vi skal sjå på korleis du kan begynne på han og avslutte han. Du skal skrive i bilete, velje rett forteljar og velje språkstil.

Den viktige starten

«Godt begynt er halvt fullenda,» seier eit ordtak. Det kan derfor vere ein god idé å prøve ut nokre moglege begynningar. Det finst fleire måtar å gjere det på. Mange skjønnlitterære tekstar begynner *in medias res* – dei fører lesaren rett inn i ei handling som er i gang. Då kan du for eksempel starte med *direkte tale*, eit *bilete* eller ei *scene*.

Men teksten kan også begynne med ein presentasjon. Då får du klart fram settinga (situasjonen) i teksten ved å skrive kven og kvar personane er, og kva teksten handlar om.

Nokre tekstar begynner også med at forteljaren gir seg til kjenne og kommenterer sin eigen tekst: «Det eg no skriv om ...» Slike forteljingar minner lesaren om at han les noko oppdikta og ikkje om ei verkeleg hending.

- 4 a Kva slags begynnning har den danske teksten «En stol for lidt» (sjå nedanfor)?
- b Les heile novella på side 351. Lag ei alternativ begynnning på novella.
- c Lag to ulike inngangar til teksten din. (Kvar på tidslinja vil du starte?) Begynn teksten der du sjølv meiner det er best. Er du usikker, kan du rådføre deg med ein medelev.

Vi er nødt til at aflyse det, siger han, og hun svarer, at det kan der ikke være tale om. Det er alt for sent, gæsterne er sikkert allerede på vej, lysene står på bordet og hun har sorbet i fryseren. Men de mangler stadig badeværelset, som en af dem bliver nødt til at gøre rent, og bagefter kommer så bordbomberne og hendes hår, der skal sættes, det sidder virkelig dårligt, der er slet ikke styr på det.

Å skrive i bilete

Situasjonar

Ein skriveteknikk, som forfattaren Helle Helle nyttar, går ut på å tenkje i bilete. Ho lever seg inn i situasjonen og er fysisk til stades i egen tekst. Forfattaren seier:

– Næsten alt foregår i billeder. Alle refleksjoner er billedlige. Jeg ser ting for mig, mig selv i færd med et eller andet fremtidigt. Jeg tænker ikke: I morgen vil jeg anskaffe mig en stol. Jeg ser et skilt med en

pris og en stol i min stue. Jeg tænker ikke: De to mennesker har et problem. Jeg ser deres bevægelser, hvordan de undgår hinanden, jeg hører, hvad de siger. Min umiddelbare refleksion er ordløs.

Helle Helle legg vekt på det sanselege:

Kva høyrer og ser du? Kjenner du noko? Finst det lukt og smak? Det kan vere ei hjelp å lukke auga eller å prøve å førestelle deg at du ser på noko, gjerne gjennom eit kamera.

- 5 a Sjå for deg ein framtidig situasjon. Skildre han i bilete.
- b Sjå for deg ein situasjon der menneske er innblanda. Beskriv situasjonen gjennom kroppshaldningane til personane, rørsler, ansiktsuttrykk og posisjon i forhold til kvarandre og omverda. Kva slags situasjon skildra du? Prøv å setje ord på det.
- c Bruk oppgåve b i teksten din, eller vel eit stikkord frå råutkastet, og skriv om det i bilete.

Personar

På same måten som Helle Helle tenkjer ut situasjonar i bilete, arbeider ho også fram personane sine:

– På samme måde skriver jeg mine personer uden først at have formuleret, hvad det er med dem, hvorfor de er glade eller forstemte eller ved at gå i opløsning. Jeg ser dem for mig og skriver, hvordan de opfører sig, taler og tier. Jeg gengiver rum og lyde og lugte, teksten skal være levende, jeg vil have den til at ligne virkeligheden, være så sand som mulig.

Personane blir tydelege ved hjelp av både direkte og indirekte personomtale.

- 6 a Les utdraget frå «En stol for lidt» på neste side. Kommenter situasjonen og personen.
- b Prøv å sjå for deg to–tre personar. Korleis ser dei ut? Kva gjer dei? Korleis høyrer stemmene? Kva seier dei? Kva er konteksten? Kva luktar det? Kva for lydar finst det?
- c Ta utgangspunkt i oppgåve b. Formuler direkte «kva det er med menneska», det vil seie kva som kjenneteiknar dei. Kva sinnsstemning er dei i, og kvifor?

- d Kva relasjon har personane til kvarandre? Kva er årsaka til det? Kven er hovudpersonar, og kven er bipersonar?
- e Er personane statiske eller dynamiske? Er dei typar eller samansette individ?
- f Skriv nokre personar inn i teksten din. Sjå på tidslinja: Når blir lesaren kjend med dei?

Han skubber hende ned i sofaen. Jeg kan ikke gjennomføre det, siger han, det kan ikke lade sig gøre. Hun fjerner hans hånd og rejser sig, siger, at det burde han have tænkt på lidt tidligere, de skylder faktisk denne fest. Hvor mange gange har de ikke siddet hos venner og bekendte, spist deres laks og drukket deres champagne, hvilket minder hende om, at hun skal ud og se til stegen, og hvis han vil være så venlig at gå ned i kælderen og hente de sidste stole imens. Han siger, at han ikke kan holde det ud, hun svarer, at det vel er det mindste, han kan gøre, bagefter kan han for hendes skyld sidde og græde i sofaen, til gæsterne kommer.

Forteljaren

Kven som fortel teksten, og kvar synsvinkelen ligg, betyr mykje for tekstforståinga. Forteljaren kan anten delta i historia som eg-forteljar eller stå utanfor og omtale personane i 2. eller 3. person. Synsvinkelen handlar om korleis vi ser og opplever hendingar i teksten. Helle Helle reflekterer slik rundt sin eigen forteljeteknikk:

– Selv om jeg næsten altid skriver i første person, går jeg sjældent ind i fortælleren. Jeg lader fortælleren være kameraet; det er hendes øjne, der ser, det er hende; der sanser alt muligt i rummet. Hun gør det uden at tillægge sine sansninger og registreringer værdi.

Jeg skriver i nutid, og det er som om den tid – når jeg skriver – ikke egner sig til refleksjoner. Fortælleren er midt i alting, hvirvles rundt i begivenheder, opsluges af dem, reagerer umiddelbart, tænker sig ikke om. Refleksionen kommer først senere, måske efter tekstens ophør. Måske ligger den hos læserne.

- 7 Kva seier Helle Helle om sin eigen forteljar? Les heile novella på side 351. Kven fortel, og kvar ligg synsvinkelen hans eller hennar?
- b Vel to personar og ei hending (eit stikkord frå tidslinja?), og skriv om dette på tre ulike måtar: i eg-form lagd til ein person, i eg-form lagd til ein annan person, og i 3. person, distansert og «objektivt», som om du ikkje kjenner tankane og kjenslene til personane.
- c Kven vil du la fortelje teksten din – og med kva for ein synsvinkel (personal, refererande eller allvitande)? Skaper det nærleik eller avstand til personane? Er synsvinkelen lik heile tida?

Stilnivå

Helle Helle skriv i eit særeige språk, gjerne i eit kvardagsspråk med ein ordknapp stil, der ho skjer bort unødvendige ord. Ho skriv med stor presisjon, og det blir sagt at ho skildrar verkelegheita gjennom «ei språkleg mikroskoplins». Forfattaren prøver å skildre det ho ser, så nøytralt som mogleg. Ho bruker skriveregpet *vise, ikkje seie*, og forklarar det slik:

– Jeg vil helst ikke skrive: «Hun er ked af det.» Jeg vil hellere skrive: «Så snart jeg rører hendes arm, begynder hun at græde.» Jeg vil have et fysisk udtryk med, et bevis. Hvis noget skal siges direkte, for eksempel sætningen: «Jeg er ked af det,» skal det siges i replik.

I arbeid med dine egne tekstar er det viktig at du jobbar med språket og finn ein stil som passar til for eksempel personar, hendingar og tematikk i teksten din.

- 8 Innleiinga til «En stol for lidt» begynner slik: «Vi er nødt til at aflyse det, siger han.» Skriv ferdig dialogen mellom han og henne. Vel høgstil, normalstil, lågstil, dialekt, med innslag av framandspråk eller eit munnleg språk.
- b Lag ein dialog som kan passe til din eigen tekst. Kvar på tidslinja vil du leggje han?
- c Bruk skrivegrepet *vise*, *ikkje seie*, og lag eit avsnitt der du viser at ein person er oppstemd, uvel, småleg, irritert, opprømt eller doven. Kvar kan dette skrivegrepet brukast på tidslinja?
- d Skildre ei hending på tidslinja. Ver først nøktern, ordknapp og nøytral, så det motsette.

Å avslutte teksten

Ein open slutt er meir vanleg enn ein lukka i moderne tekstar. Avslutninga kan vere langsam eller brå, og mange tekstar har eit overraskande sluttpoeng. Forfattaren Arne Svingen seier at eit godt skriveråd er å lage ei avslutning til teksten rett etter at innleiinga er skriven. Det kan vere lurt å eksperimentere med mange avslutningsvriar. Hovuddelen kan skrivast til sist.

- 9
 - a Korleis sluttar Helle Helles tekst?
 - b Lag fleire moglege avslutningar til teksten din.
 - c Til heile Helles novelle: Kvar begynner han på tidslinja? Finn eksempel på sansingar, gode presisjonar og kvardagsspråk. Kva liker du ved teksten?